

*А.Рүстемова<sup>1</sup>*

*<sup>1</sup>әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Phd,  
Алматы қ., Қазақстан, e-mail:aktolkynkz2015@gmail.com*

## **ҚАЗАҚСТАН-ЖАПОН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАРЫ: ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУ ҮРДІСТЕРІ**

*Аңдатпа*

Мақаланың басты мақсаты – Қазақстан мен Жапония елдері арасындағы өзара ықпалдастықтың қалыптасуы мен даму бағыттарын, нәтижелерін ғылыми тұрғыдан зерделеу. Бүгінгі таңда дамушы Қазақстан мемлекеті мен дамыған Жапония елі арасында экономикалық, саяси, білім беру, энергоресурс саласын тиімді игеру бағыттары бойынша дипломатиялық келісімдерге қол қойылған. Жапонияның Орта Азия мемлекеттеріне қатысты ұстанған саясатында, оның өзге Азия елдеріне қатысты жүргізілетін азия-шылдық саясатының бір ұшы байқалады. Жапонияның Қазақстанға қатысты саясатының негізінде еліміз-дегі нарықтық экономиканы одан әрі ілгерілету, халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған өзіндік күш-жігерді қолдау, адам ресурстарын дамыту жатыр. Екі ел арасындағы өзара ынтымақтастықта экономика саласындағы байланыс ерекше орын алады. Дегенмен экономика саласындағы ынтымақтастық айтарлықтай нәтиже берді деп айтуға әлі ерте. Қазақстанның энергетикалық ресурстары мен Жапонияның экономикалық және технологиялық даму деңгейін ескерсек, әлі де бар мүмкіндіктің толыққанды пайдаланылмай отырғандығын көруге болады.

Қазақстан мен Жапония елдерінің арасындағы қарым-қатынастың даму динамикасын қарастыруда салыстыру әдісі мен екі ел арасындағы келісімдер мен өзара ықпалдастық мәселесін қарастыруда жүйелік әдісі қолданылды.

Мақала материалдары Қазақстан мен Жапония елдерінің арасындағы түрлі саладағы қарым-қатынас мәселесіне қызығушылық танытқан кез-келген ізденушіге көмек құралы бола алады.

**Кілтті сөздер:** Қазақстан, Жапония, ынтымақтастық, сыртқы саясат

*Рүстемова А. <sup>1</sup>*

*<sup>1</sup>Казахский Национальный Университет им.әл-Фараби атындағы, Phd, г. Алматы,  
Қазақстан,  
e-mail:aktolkynkz2015@gmail.com*

## **СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ КАЗАХСТАНОМ И ЯПОНИЕЙ: ИСТОРИЯ, СТАДИИ, МАСШТАБЫ**

*Аннотация*

Основная цель статьи – исследование процесса становления и развития сотрудничества между Республикой Казахстан и Японией. Между развивающейся страной Казахстана и развитой Японией подписаны ряд дипломатических соглашений для развития отношений в экономических, политических, образовательных, энергетических направлениях. Политика Японии в отношении государств Центральной Азии является продолжением политики азиатства, которой Япония придерживается по отношению к другим азиатским странам.

Политика Японии в отношении к Казахстану заключается в содействии развитию рыночной экономики в стране, поддержке повышения благосостояния населения и развитию человеческих ресурсов. Особое место во взаимоотношении двух стран занимает сотрудничество в сфере экономики. Однако пока рано говорить о том, что сотрудничество в экономике дало значительные результаты. Принимая во внимание энергоресурсы Казахстана и уровень экономического и технологического развития Японии, можно увидеть, что еще используется не весь потенциал.

Для сравнения динамики развития отношений между Казахстаном и Японией использовался метод сравнения, также в рассмотрении вопроса о сотрудничестве и взаимодействии между двумя странами использовался системный подход.

Материалы данной статьи могут быть полезными каждому соискателю, который интересуется отношениями Казахстана и Японии в различных областях.

**Ключевые слова:** Казахстан, Япония, сотрудничество, внешняя политика.

*Rustemova A.<sup>1</sup>*

*<sup>1</sup>Al-Farabi Kazakh National University, PhD, Almaty city,  
e-mail: aktolkynkz2015@gmail.com*

## **KAZAKH-JAPANESE RELATIONS: FORMATION AND DEVELOPMENT PROSPECTS**

### *Abstract*

The main goal of the article is to study the process of formation and development of cooperation between the Republic of Kazakhstan and Japan. A number of diplomatic agreements were signed between Kazakhstan and Japan to develop relations in the economic, political, educational, and energy fields. Japan's policy towards Central Asian states is a continuation of the Asianism policy that Japan adheres to in relation to other Asian countries. Japan's policy towards Kazakhstan is to promote the development of a market economy in the country, support improvement of welfare and human resource development. A special place in the relationship between the two countries is cooperation in the field of economics. However, it is too early to say that cooperation in the economy has yielded significant results. Taking into account the energy resources of Kazakhstan and the level of economic and technological development of Japan, one can see that not all the potential is used.

To compare the dynamics of the development of relations between Kazakhstan and Japan, comparison method was used, and a systematic approach was used to consider the issue of cooperation and interaction between the two countries.

The materials of this article may be useful to any researcher who is interested in relations between Kazakhstan and Japan in various fields.

**Keywords:** Kazakhstan, Japan, cooperation, foreign policy.

Қазақстан Республикасы өзінің тәуелсіздігін алғаннан кейін сыртқы саясатта көп бағыттылықты ұстана отырып, түрлі мемлекеттермен жан-жақты байланыстар орната бастады. Жапония – бір ұлтты аралдар мемлекеті. Ал Қазақстан – Еуразия континентінің орталығында орналасқан, көптеген ұлт өкілдері мен түрлі мәдениетер түйіскен мемлекет. Бүгінгі таңда еуразияшылдықтың идеясын ұстанатын, табиғи ресурстарға бай Қазақстан халықаралық ынтымақтастық үшін тартымды елдердің бірі болып табылады.

Қазақстан мен Жапония арасындағы қарым-қатынас мәселесі бүгінгі таңда зерттеушілер тарапынан аз зерттелген. Сондықтан, екі ел арасындағы өзара ықпалдастық мәселесін жан-жақты талдау қажеттілігі өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Екі елдің арасындағы саяси, сауда-экономикалық, экологиялық, мәдени байланыстар мәселесі әлі де болса тәуелсіздік алғаннан бүгінгі күнге дейін жүйелі түрде қарасты-рылмаған. Осыған дейінгі зерттеулерде ғалымдар тарапынан екі ел арасындағы өзара ынтымақтастық мәселесі жекелеген бір сала аясында ғана қарастырылған. Атап айтқанда, Ф.П. Уразбаева

Қазақстанның сыртқы саясатындағы Жапонияның рөлін айқындай отырып, Қазақстан-Жапония қатынастарының түрлеріне шолу жасаған. Ал О.Дүйсебаев Қазақстан мен Жапония елдері арасындағы саяси, экономика-лық, әлеуметтік және мәдени, экологиялық, денсаулық сақтау салалары бойынша өзара ықпалдастық мәселелерін қарастырған. Сонымен қатар, Жапонияның Орталық Азия мен Қазақстанға қатысты ұстана-тын саясатын қарастырған отандық ғалым Р.Садыкова Жапония Орталық Азия елдерінің энергетикалық ресурстарына қызығушылық танытады деген пікірді алға тарта отырып, осы қажеттіліктердің негізінде Жапония «Орталық Азия плюс Жапония» аймақтық форумы және аймақ елдерімен екіжақты қатынастар аясында Орталық Азия аймағында болу саясатын жалғастырады деп топшылайды (Sadykova, 2013: 2249). Қазақстан мен Жапонияның саяси партиялық жүйесін салыстырып, Жапонияның Қазақстандағы мүдде-лері мен Орта Азияда имиджінің қалыптасуын зерттей келе Ж.Ашинова ұзақ мерзімді перспективаға бағытталған және нақты нәтижелерге жетудің орнына қолайлы ортаны қалыптастыруға бағытталған жұмсақ күш саясатының ерекшеліктеріне байланысты оның тиімділігін өлшеу қиын екендігін атап өтеді. Жұмсақ күш өзара тиімді қызығушылық тудыратын басқа факторлардан мысалы, экономикалық, қолдау тапса тиімді болады және ол дипломатияның басқа компоненттерімен бір жиынтықта қарастырылуы қажет деген тұжырым жасайды (Ашинова Ж.Е., Темірғали С.Б, 2018: 158). Жапонияның Орта Азия, оның ішінде Қазақстанға қатысты саясаты мен стратегиясына қатысты сөз қозғағанда, осы саланың жетекші ғалымдарының бірі болып табылатын жапондық және шет елдік зерттеушілердің еңбегін ерекше атап өту қажет. Әсіресе, қазақ халқының ұлт зиялыларын бүге-шүгесіне дейін зерттеп жүрген профессор Т.Уяма-ның пікірінше, Жапонияның Орта Азия елдерімен қарым-қатынасын орнатуда нақты бір стратегияның жоқтығы, оның тарихындағы ақтаңдақтарымен байланысты, дегенмен Жапония үкіметі үлкен стратегияға мән бермей, Орталық Азия мемлекеттерімен жан-жақты байланыстарды дамытуға және жапондық мүмкіндіктер мен олардың қажеттіліктері сәйкес келетін нақты салаларда ынтымақтастық орнатуға ұмты-лып отырғаны өте орынды деп атап өтеді (Уяма, 2003: 185). Орта Азияға қатысты Жапонияның саяса-тын қарастырған шет елдік ғалымдардың ішінде Кристофер Лен, Юаса Такеши, Цукуба университетінің профессоры Т.Дадабаевты атап өтуге болады.

1853 жылы АҚШ әскери кемелері Жапонияның жағалауына келіп, соның нәтижесінде Жапонияны күштеп «ашуды» жүзеге асырып, оқшаулану саясаты аяқталғаннан кейін, Жапонияның сыртқы саясатын-да негізінен Азия және АҚШ-пен дипломатиялық қарым-қатынас бағдары басым болды. XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың басында Жапония АҚШ қоса алғандағы Батысқа және Азияға бағытталған екі-жақты саясаты жүргізіп келді. Бір жағынан жапондар өздерін модернизациялап, батыстандырып Азия-дан алшақтағысы келді, ал екінші жағынан батыстықтардан өзгешелігін сезіп, Азияда жетекші мемлекет болу ниеті де болды. 1904-1905 жылдардағы орыс-жапон соғысынан кейін халықаралық аренада жапон-дар батыс елдерімен ынтымақтастығын жалғастыра отырып, екінші жағынан күш көрсету әдісіне жақын-дай түсті. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін одақтас мемлекеттер Жапонияны жеті жыл оккупация-лады. Басқыншылық аяқталғаннан кейін де АҚШ Жапонияның сыртқы және ішкі саясатына үлкен әсер етуін жалғастырып келді. Бір жағынан Жапония бұрынғы агрессивті мемлекет болмағанымен, халықара-лық аренадағы өзінің белсенділігінен толығымен бас тарта қойған жоқ. 1945-1946 жылдары Жапонияның Сыртқы істер министрлігінде Үлкен Шығыс Азия Министрлігінің бұрынғы лауазымды тұлғалары мен көрнекті экономистердің қатысуымен жұмыс істеген Соғыстан кейінгі проблемалар бойынша зерттеу тобы Жапония мен басқа да Шығыс Азия елдерінің тығыз экономикалық өзара тәуелділігін, жапон эконо-микасының Азияның дамуында алатын ерекше рөлін атап өтті. Жапонияның халықаралық саяси және әскери істердегі дауысы жеңілген ұлт ретіндегі позициясымен және көршілерінің оның отарлық өткенін сынға алуымен, Азиямен қарым-қатынасымен шектелгендіктен, оның сыртқы саясатының принципі экономикалық қатынастар мен көмек негізінде дамыды (Уяма, 2008:104). Бұл принципке 1975 жылы сырқы істер министрі Миядзава Киичидің: «Қазір Жапония саяси тұрақты, үлкен экономикалық

державы болып табылады. Әртүрлі тұрақсыз факторлар мен құбылмалы жағдайлары бар Азияда Жапонияның бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтап қалуы үшін Оңтүстік-Шығыс Азиядағы барлық елдермен өзара түсіністік қатынастарын сақтау қажеттігін білдіреді. Жапония Оңтүстік-Шығыс Азияны тұрақтандыруға өз үлестерін қоса алады және осы аймақтағы кей елдер біздікінен өзгеше саяси жүйеге ие болғанымен, осы саладағы барлық елдермен достық қарым-қатынасты қолдайды» деген сөзі дәлел бола алады (Hirata, 2001: 20). Жапонияның ұстанған достық, өзара көмек саясаты оның 1972 жылы Қытаймен дипломатиялық қарым-қатынасын орнатуынан, 1970 жылдары Камбоджияда бейбітшілікті орнату мен қайта қалпына келтіру жұмыстарына белсенді атсалысып, көмектесуінен және тағы да басқа істерінен анық байқалады.

Кеңес үкіметі кезінде кеңестік Орта Азия мемлекеттері Жапонияның үлкен қызығушылығының объектісіне айналған емес. Қазақ интеллигенциясының басым бөлігі жапон тыңшылары деген айыппен абақтыға қамалып, итжеккенге айдалғанымен, шын мәнінде Жапония мен Орталық Азия мемлекеттері арасындағы белсенді байланыс Кеңес Одағының ыдырап, оның құрамына кірген әр мемлекеттің тәуелсіздік алған кезінен басталады. Оған дейін Жапонияның бұл аймақта өзінің саясатын жүргізуге не себебі не мүмкіндігі болмады. Бір қызығы Орта Азия мемлекеттері тәуелсіздік алып, әрқайсысы жеке саясатын жүргізе бастағаннан кейін де, Жапония бұл аймақты өзінің сыртқы саясатында Еуропаның бір бөлігі ретінде қарастырды. Ресей, Орталық Азия, Кавказ елдері кіретін пост кеңестік мемлекеттер мен Қытайға қатысты Жапонияның алғашқы саясаты 1997 жылы 24 шілдеде премьер министр Хашимото Рютароның «Еуразиялық дипломатия» атты баяндамасында анық сипатталды. Аталмыш баяндамада Ресей мен Орта Азия елдеріне қатысты дипломатия әр түрлі бөлімдерде баяндалды. Бұл сол кезде Жапонияның Орта Азия елдеріне деген саясаты, жас мемлекеттерді қабылдауы өзгеше болғанын көрсетеді. Бір жағынан жапондар бұл елдерді азиялық түбі бір мемлекеттер ретінде жақын тартып, азияшылдық саясатын жүргізу ниетін білдірсе, екінші жағынан Орталық Азия елдері арасында жапондық экономикалық даму моделін енгізу мүддесінің де болғанын көрсетеді. Бұдан осы аймақтағы саясаты соғыстан кейінгі Жапонияның Азия құрлығындағы экономикалық дамуда ерекше рөл атқару дипломатиясымен үндесіп жатқанын байқаймыз. Кеңестік жүйеден жаңа босаған жас мемлекеттерге қатысты саясаттың тағы бір бағдары – Орталық Азияда демократияны орнатудың қажеттілігін атап, оны жүзеге асыруға атсалысу болды.

Орта Азияға қатысты Жапон үкіметі жүргізген саясаттың екінші кезеңі 2004 жылы қабылданған «Орта Азия+Жапония» диалогы болды. Бес мемлекетке қатысты көпвекторлы саясат пен аймақтық үйлес-тіру, интеграцияға атсалысуға бағытталған бұл саясат келесі үш қағидаға негізделді: әртүрлілікті құрмет-теу, кооперативті бәсекелестік және үшінші тараптардың қатысуы үшін ашықтық таныту. 2004 жылы 28 тамызда Астанада сыртқы істер министрлерінің басқосуында аталмыш бастама жайлы баяндаған Жапонияның сыртқы істер министрі Кавагучи Орталық Азия елдері арасындағы аймақаралық ынтымақтастық экономикалық тұрғыдан өміршең, кең көлемдегі нарықтың пайда болуына мүмкіндік туғызатын-дығын айтты. Осы мақсатта мәжіліске қатысушылар Орталық-Азиялық ортақ нарықты кезең-кезеңімен құру жөніндегі бастаманы іске асырудың маңыздылығын атап өтіп, бұл аймақтың қолда бар әлеуетін неғұрлым толық пайдалануға, оның тұрақты дамуы мен аймақтық ынтымақтастықты тереңдетуге ықпал етудегі маңыздылығын атап өтті (Kawaguchi, 2004: 3). Екінші кезең сыртқы істер министрі Асо Тароның 2006 жылы «Оралық Азия – бейбітшілік пен тұрақтылықтың дәлізі» атты баяндамасында көрініс тапқан «Бостандық пен өркендеу доғасы» идеясы болатын. Бұл екі кезең Хашимото негізін қалап кеткен саясат-тың жалғасы болып табылатындықтан, осы мақалада Хашимотоның ұсынған дипломатиясы негізінде Қазақстан мен Жапония арасындағы байланыстардың орнап, дамуы қарастырылады.

1991 жылдың 28 желтоқсанда Жапония Қазақстан Республикасының тәуелсіздігін мойындағаннан кейін, екі ел арасындағы дипломатиялық қарым-қатынастар 1992 жылы 26 қаңтарда басталды ([http://mfa.gov.kz /kz/tokyo/content-view/dvustoronnie-otnosenia](http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/dvustoronnie-otnosenia)). Осы

байланыстың нәтижесінде Жапония 1993 жылы Алматы қаласында өз Елшілігін, 2001 жылы қаңтар айында Астана қаласында Елшіліктің бөлімін ашты. 2005 жылы қаңтар айынан бастап ресми түрде Жапония Елшілігі Алматы қаласынан Астана қаласына (Нұр-Сұлтан қаласына) көшіріліп, Алматы қаласында Елшіліктің бөлімі ашылды ([https://www.kz.emb-japan.go.jp/relations /index.htm](https://www.kz.emb-japan.go.jp/relations/index.htm)). 1996 жылы ақпан айында Токио қаласында Қазақстан Республикасының Елшілігі ашылды. Тиімді әрі нәтижелі қатынастардың негізінің қалануына екі елдің Сыртқы істер министрлерінің 1992 жылы Қазақстан мен Жапонияда ресми іс-сапарда болулары негіз болса, ал Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Жапонияға 1994 ж., 1999 ж., 2008 ж., 2016 ж., ал Жапония Премьер-министрлері Д.Коидзуми 2006 ж., С.Абэнің 2015 ж. Қазақстанға ресми іс-сапарлары екі ел арасындағы дипломатия-лық қарым-қатынасты нығайта түсті (<http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/dvustoronnie-otnosenia>).

1994 жылғы 6-9 сәуірде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жапонияға сапары Қазақстан-Жапон қатынастарының негізін қалауға үлкен ықпал жасады. Сапардың қорытындысы бойынша Бірлескен мәлімдемеге қол қойылып, КСРО мен Жапония арасындағы шарттар мен келісім-дерді тану туралы жазбалармен (нота) алмасу болды. Саяси құжатта Жапония Қазақстанның жүргізіп жатқан реформаларын қолдайтындығын атап өтті. Екіжақты қатынастардың дамуына маңызды серпін 1999 жылы 5-8 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Президентінің Жапонияға жасаған екінші сапары-мен байланысты. Қазақстан Республикасы мен Жапония арасындағы достық, серіктестік және ынтымақ-тастық туралы Бірлескен мәлімдемеге қол қойылып, екі ел арасындағы стратегиялық серіктестіктің деңгейі айқындалды. Сондай-ақ, саяси, экономикалық, энергетикалық, экологиялық, мәдениет саласындағы байланыстардың дамуына 1992 жылы дипломатиялық қарым-қатынас орнағаннан бері әр жылдары екі елдің жауапты тұлғаларының ресми іс-сапарларының да маңызы өте жоғары екені белгілі. Атап айтқанда, Қазақстанға Жапониядан келген министрлер мен үкімет өкілдері төмендегідей:

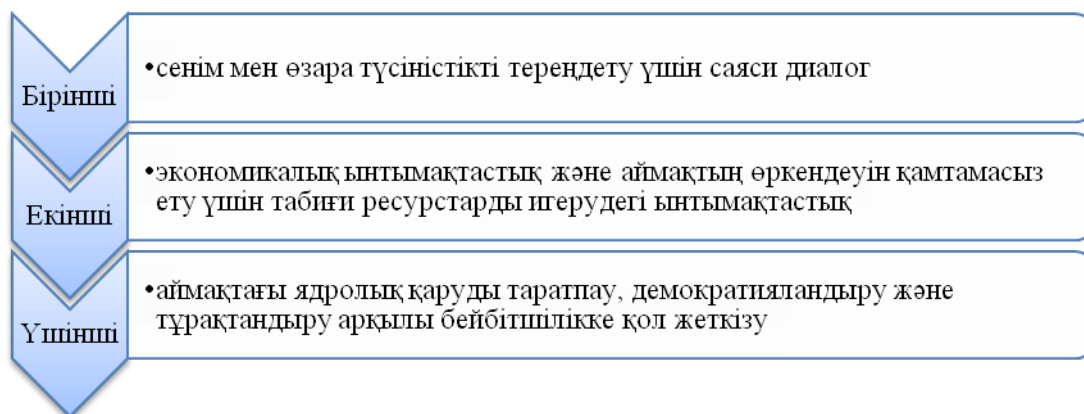
- Сыртқы істер министрі.
- Экономикалық жоспарлау министрі.
- Шетел істері жөніндегі министрі мен Вице-министрі.
- Экономика, сауда және өнеркәсіп министрі.
- Жапония Парламентінің Өкілдер және Кеңесшілер Палаталарының депутаттары.
- Жапон Федерациясы экономикалық ұйымдарының төрағалары.

Ал, Қазақстаннан Жапонияға ресми іс-сапармен барған мемлекет қызметкерлері:

- Сыртқы істер министрі.
- Экономика және сауда министрі.
- Шетел істері жөніндегі министрі.
- Индустрия және сауда министрі.
- Ауылшаруашылығы министрі.
- Мәдениет және ақпарат министрі.
- Парламент палаталарының төрағалары.

Қазақстанға Жапониядан келген ресми тұлғалардың қызмет бағыттарынан олардың негізгі ұстаным-дары экономикамен тығыз байланысты екенін байқауға болады.

Жоғарыда атлған Хашимотоның Жапондық экономикалық ойлау қоғамының трибунасынан баяндаған «Еуразиялық дипломатия» баяндамасында Орталық Азия аймағына қатысты дипломатиялық саясатты үш бағытқа бөлді:



Осы саясатты жүзеге асыруда Жапония мен Қазақстан арасында біршама істер атқарылды.

Бірінші бағыт бойынша (**сенім мен өзара түсіністікті тереңдету үшін саяси диалог**):

Жоғарыда атап өткен шетел істері жөніндегі министрлердің қатысуымен өткізілген 2004 жылы Орта-лық Азия+Жапония диалогына Жапонияның бастама жасауы осының көрінісі деп білеміз (<https://www.kz.emb-japan.go.jp/relations/index.htm>). Бұл мәселе Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Қазақстандық стратегиялық зерттеулер институты Сасакава бейбітшілік қорымен (Жапония) бірлесіп 2006 жылы 5 желтоқсан айында «Қазақстан-Жапония ынтымақтастығы: жағдайы және болашағы» тақырыбындағы дөңгелек үстелде де көтерілген. Бұл жиында қазақстандық және жапондық сарапшы-лардың Қазақстан мен Жапония арасындағы ынтымақтастықтың негізгі бағыттары мен өзекті мәселелері, екі елдің Еуразия құрлығындағы қауіпсіздік саласындағы ынтымақтастығы және Орталық Азия+Жапония диалогы аясындағы серіктестікті дамыту мәселелері қарастырылған болатын (<http://www.kisi.kz/index.php/ru/2007-god/880-kazakhstansko-yaponskoe-sotrudnichestvo-sostoyanie-i-perspektivy-materialy-mezhdunarodnogo-kruglogo-stola-5-dekabrya-2006-g-almaty-kisi-pri-prezidente-rk-2007-87s>).

«KUSANONE (Шөп тамырлары)» – адам қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шағын әлеуметтік жоба-ларға өтеусіз көмек бағдарламасы. Бұл Жапония Үкіметінің – жергілікті өзін-өзі басқару органдарын, аймақтық мектептерді, медициналық және басқа да мекемелерді, сондай-ақ үкіметтік емес ұйымдарды, қоғамдық бірлестіктер мен қорларды қаржыландыруға арналған бағдарламасы. Бағдарлама адамның қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін түрлі әлеуметтік жобаларды жүзеге асыру арқылы қарапайым адам-дарға көмектесуге бағытталған. Осы бағдарлама бойынша 1997 жылдан бастап Қазақстанда 6,035 миллион АҚШ доллары сомасына 92 жоба мақұлданған ([https://www.kz.emb-japan.go.jp/itpr\\_ru/cooperation.html](https://www.kz.emb-japan.go.jp/itpr_ru/cooperation.html)).

Екінші бағыт бойынша (**экономикалық ынтымақтастық және аймақтың өркендеуін қамтама-сыз ету үшін табиғи ресурстарды игерудегі ынтымақтастық**):

Екі ел арасындағы экономикалық ынтымақтастық негізінен Жапония үкіметінің Дамуға ресми көмек (ДРК) бағдарламасы аясында қайтарымсыз қаржылық көмек (гранттар), техникалық көмек және жеңілдетілген несиелер түрінде жүзеге асырылады. Жапония мен Қазақстан арасындағы техникалық ынтымақтастық туралы келісімге 2004 жылдың тамызында қол қойылды. Йен несиелері темір жолдар, көпір салу, әуежайларды жөндеу және автомобиль жолдарын жөндеу сияқты экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымның дамуына, оның ішінде 1995 жылы қол қойылған «Теміржол көлігінің әлеуетін арттыру жоспары» жобасын жасауға ықпал етті. Оған қоса елорданың сумен жабдықтау жүйесі мен кәрізді тазарту құрылыстарын жақсарту үшін Астана сумен жабдықтау және канализацияны дамыту жоспары жүзеге асырылды. 2010 жылғы тамызда Орталық Азия аймақтық экономикалық ынтымақтас-тығы (ОААЭЫ) логистикалық дәлізді (Жамбыл) дамыту жоспарында Азия даму банкімен бірлесіп қаржыландыруға арналған алмасу хатына қол қойылды. Қазіргі уақытта Қазақстанға орташа табыс деңгейі бар елдерге несие берудің мақсатты бағыттары төрт бағытпен шектелген ([https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11\\_databook/pdfs/03-02.pdf](https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11_databook/pdfs/03-02.pdf)):





Жапонияның Қазақстан Республикасына бөлетін гранттық көмектері 1993 жылдан бастап беріліп, негізінен медицина және ауылшаруашылық салаларында жүзеге асырылды. Алайда, Қазақстан Респуб-ликасының жалпы ішкі өнімінің өсуіне байланысты, 2014 жылдан бастап тоқтатылды.

Техникалық ынтымақтастық жобасы аясында 2000 жылы Алматы қаласында Жапон-Қазақстан адами ресурстарды дамыту орталығы құрылып, аталмыш орталықта жапон тілі курстары мен бизнес курстары ашылып, өзара түсіністікті алға жылжыту жобаларына бағытталған іс-шаралар атқарылып келеді. Бұл іс-шаралар Қазақстанда нарықтық экономиканың дамуына белсенді атсалысатын адами ресурстарды даярлауда өз үлесін қосуда.

Жапонияның ресми деректеріне сәйкес, Қазақстанға көрсетілетін ДРК-нің негізгі саясаты – Қазақстан-ның даму мақсатында алдына қойған мәселелерін шешуге көмектесіп, еліміздің экономикалық және әлеуметтік дамуын қолдау, атап айтқанда:

1. Елдегі нарықтық экономиканы одан әрі ілгерілету, экономикалық дамуды қолдау және макро-экономикалық тұрақтылық пен мемлекеттік сектордың тиімділігі арқылы көмек алу қабілеттілігін нығайту.

2. Тұрақты экономикалық өсу арқылы халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған өзіндік күш-жігерді қолдау мақсатында жергілікті экономиканы көтеруге бағытталған қолдауды қамтамасыз ету.

3. Қазақстанның меншігін және елдің экономикалық жағдайын қолдауды жалғастыра отырып, елдегі адам ресурстарын дамытуға баса назар аудару.

4. Аз мөлшерде қолдауды көздегенмен, жоғары нәтиже береді деп күтілетін «Kusanone» адам қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шағын әлеуметтік жобаларға өтеусіз көмек грантын тиімді пайдаланып, Жапонияның ДРК бағдарламасын Қазақстанда кеңінен тарату үшін күш-жігер жұмсау.

Сыртқы істер министрлігінің Қазақстанға қатысты көрсетілетін ДРК бағдарламасы баяндалған ресми құжатында көмек көрсетілетін негізгі бағыттар да көрсетілген, олар:

1. Тұрақты экономикалық өсуге ықпал ету.

2. Көлік, экономикалық және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту арқылы аймақтық теңсіздіктерді төмендету.

3. Қоршаған ортаны сақтау / климаттың өзгеруі бойынша іс-шаралар қабылдау.

4. Өңірлік ынтымақтастықты ілгерілету. ([https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11\\_databook/pdfs/03-02.pdf](https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11_databook/pdfs/03-02.pdf), p.210)

ДРК бойынша Жапония Қазақстан үшін ең ірі донор ел болып табылады. Жапонияның Сыртқы істер министрлігінің ресми деректеріне сүйенсек, 2006-2016 жылдар аралығында Жапонияның Қазақстан Республикасына бөлген өтімсіз гранттары 5,42 млрд. йена (2019 жылдың бағамымен есептегенде шама-мен 49,7 млн АҚШ доллары), техникалық ынтымақтастық аясында көрсеткен қаржылай көмегінің мөлшері 411 млрд. йена (2019

жылдың бағамымен есептегенде шамамен 377 млн АҚШ доллары), ал төмен пайыздық мөлшермен алынған несиелер 63,61 млрд. жапон йенасын (2019 жылдың бағамымен есептегенде шамамен 584 млн АҚШ доллары) құрайды (Жапонияның Сыртқы істер мин. ресми сайты [https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11\\_databook/pdfs/03-02.pdf](https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11_databook/pdfs/03-02.pdf) және <https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000367699.pdf#page=155>).



Қазақстан Ұлттық Банкінің ресми деректеріне сәйкес, 1993 жылы шығарылған Халықаралық Валюта Қорының төлем балансы жөніндегі нұсқаулығының 5-ші басылымына сәйкес қалыптастырылған Қазақстан Республикасына шетел тікелей инвесторлардан әкелінген тікелей инвестициялардың елдер бойынша жалпы ағыны, оның ішінде Жапониядан келген инвестициялар көлемін әкелінген жылдары бойынша тізіп шықсақ, төмендегідей нәтижені байқаймыз (<https://nationalbank.kz/?docid=523&switch=kazakh>):

*Уақыт аралығында, млн. АҚШ долл.*

Мемлекет	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
<b>ЖАПОНИЯ</b>	12,0	30,0		12,0	227,4	4,3	18,1	32,1	59,6	96,1

*Уақыт аралығында, млн. АҚШ долл.*

Мемлекет	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<b>ЖАПОНИЯ</b>	178,5	335,0	342,6	405,3	456,6	588,5	619,3	629,4	417,0

2002 жылы 12 сәуірде Жапонияның Премьер-Министрі Дзюнитиро Коидзуми Боас Форумында (ҚХР) үлкен энергетикалық әлеуеті бар Азияның қажеттіліктерін энергоресурстармен сенімді қамтамасыз ету үшін Орталық Азия аймағының елдерімен қарым-қатынасты дамыту қажеттілігін ерекше атап өткен болатын. Осы орайда 2002 жылы шілде айында «The Silk Road Energy Mission» атты арнайы энергетика саласында ынтымақтастықты дамыту мақсатында Жапонияның Шетел істері жөніндегі Жоғарғы Вице-министрі С.Сугиура мырза Қазақстанға арнайы іс-сапармен келді (<https://www.kz.emb->



[japan.go.jp /relations/index.htm](http://japan.go.jp/relations/index.htm)). «Энергетикалық миссия» мүшелері (Жапония үкіметі мен іскер топтарының өкілдері) Қазақстан Республикасы Президент Әкімшілігінде, Үкіметте, Қазақстан Республикасының Энергетика және минералды ресурстар, индустрия және сауда министрліктерінде кездесулер өткізіп, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Премьер-Министрінің орынбасары К.Мәсімовтың басшылығымен өткізілген энергетика мәселесіне қатысты семинарға қатысты.

Жалпы алғанда Жапонияның Қазақстанға көрсеткен қаржылай көмектері тікелей инвестициялар, жоғарыда аталған түрлі гранттар және Жапония мүшесі болып саналатын халықаралық ұйымдар арқылы жүзеге асып отырды. Сондай халықаралық ұйымдардың қатарына Еуропа экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЕЭЫДҰ) жатады. Негізгі мақсаты мүше мемлекеттердегі қаржы тұрақтылығын сақтау арқылы, олардың экономикалық дамуын қамтамасыз ету, халықты жұмыспен қамтуды жақсарту, тұрмыс жағдайын көтеруді көздейтін ЕЭЫДҰ-ның ресми деректеріне сәйкес, 2005-2009 жылдар аралығында осы ұйым арқылы Қазақстанға қолдау көрсеткен алғашқы бестіктің ішінде Жапония үздіксіз кіріп келген ([https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11\\_databook/pdfs/03-02.pdf](https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryo/kuni/11_databook/pdfs/03-02.pdf) -):

млн.АҚШ долл.

Жылдар	1 орын	2 орын	3 орын	4 орын	5 орын	Оның ішінде Жапония	Барлығы
2005 жыл	Жапония 66.17	АҚШ 51.58	Германия 14.10	Корея 3.68	Франция 2.57	66.17	149.89
2006 жыл	АҚШ 51.50	Жапония 24.87	Германия 11.30	Франция 2.96	Корея 2.64	24.87	98.65
2007 жыл	АҚШ 77.65	Германия 49.58	Жапония 43.31	Франция 3.54	Норвегия 2.46	43.31	183.00
2008 жыл	АҚШ 157.57	Жапония 37.90	Германия 18.40	Ұлыбритания 5.42	Норвегия 4.88	37.90	233.05
2009 жыл	АҚШ 97.31	Жапония 37.13	Германия 17.52	Ұлыбритания 6.95	Корея 5.52	37.13	172.26

Жапонияның Қазақстанға ЕЭЫДҰ аясында қаржылай көмек көрсетуі мемлекетіміздің әлеуетінің артып, аталмыш ұйымның донорлары қатарына қосылғанына дейін жалғасып келді. 2015 жылы Қазақстан ресми түрде ЕЭЫДҰ қатарына қабылданғанға дейін соңғы бесжылдықтың ішінде мемлекетімізбен экономикалық ынтымақтастықты жүзеге асырып келген алғашқы бестіктің қатарынан Жапония табылып, белсенділігін жоғалтпағанын ЕЭЫДҰ-ның статистикалық мәліметтерінен байқаймыз (<https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000367699.pdf#page=155>):

Жылдар	1 орын	2 орын	3 орын	4 орын	5 орын	Оның ішінде Жапония	Барлығы
2011 жыл	АҚШ 21.58	Жапония 19.78	Германия 17.29	Франция 3.32	Норвегия 2.93	19.79	75.01
2012 жыл	Жапония 30.89	АҚШ 23.04	Германия 15.53	Ұлыбритания 5.22	Франция 3.28	30.89	85.61
2013 жыл	Жапония 36.99	АҚШ 29.70	Германия 14.91	Франция 4.08	Ұлыбритания 3.17	36.99	95.67
2014 жыл	АҚШ	Германия	Франция	Жапония	Ұлыбритания	3.18	61.73

жыл	30.54	ия 14.47	4.82	3.18	ия 3.11		
2015 жыл	АҚШ 18.70	Германия 13.72	Ұлыбритания 8.45	Франция 5.33	Австралия 1.76	1.70	53.38

2019 жылғы 1 қаңтар жағдайы бойынша Қазақстанда жапондықтардың қатысуымен 74 заңды тұлға, филиалдар мен өкілдіктер тіркелген. Олардың ішінде 48 компания мұнай, газ, мұнай химиясы, металлургия, қаржы, тау-кен өнеркәсібі, автокөліктердің көтерме бағада сатылуы, электр байланыс, жабдықтардың көтерме саудасы, ағаш дайындау, логистика, медицина, ауылшарушылығы және т.б. салаларда қызмет етеді (<http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/ekonomiceskoe-sotrudnicestvo>).

Үшінші бағыт бойынша **(аймақтағы ядролық қаруды таратпау, демократияландыру және тұрақтандыру арқылы бейбітшілікке қол жеткізу):**

Жапония Қазақстанның ядролық қарусыздану мен оны таратпау жөніндегі ұстанымын қолдаған дамыған елдердің бірі болып табылады. Жапония дамыған елдердің ішінде 29 тамызды - «Халықаралық ядролық сынақтарға қарсы күн» деп жария еткен БҰҰ БА қарауының жалғыз тең авторы болды (<http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/dvustoronnie-otnosenia>). 1999 ж. қыркүйекте Токио қаласында бұрынғы Семей полигонының проблемалары жөніндегі ірі халықаралық конференцияны өткізудің бастамашысы болды. 1998 ж. наурызынан бастап екі ел мамандарынан құралған жұмыс тобымен Қазақстан Республикасы аумағындағы ядролық сынақтардың зардаптарын зерделеуге қатысты бірлескен жұмыстар жүргізілуде. Қазіргі таңда Семей, Хиросима және Нагасаки қалаларының медициналық және қоғамдық мекемелері арасында тығыз байланыстар орнатылған (<http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/kulturno-gumanitarnoe-sotrudnicestvo>). 2007 жылы 30 сәуірде Жапонияның Экономика, сауда және өнеркәсіп министрі А.Амари іс-сапармен Қазақстанда болып Премьер-Министр К.Мәсімовпен атом энергиясы бейбіт мақсатта пайдалану саласындағы стратегиялық серіктестік нығайту туралы бірлескен мәлімдемеге қол қойды. 2007 жылғы тамызда Жапония Премьер-министрі Дзюньитиро Коидзумидің Қазақстанда іс-сапарда болып, ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевпен Қазақстан мен Жапония арасындағы достықты, серіктестік пен ынтымақтастықты одан әрі дамыту туралы бірлескен мәлімдемеге және атом энергиясын бейбіт мақсатта пайдалану саласындағы ынтымақтас-тықты дамыту туралы меморандумға қол қойды (Rakhimov, 2014: 80)

Энергетикалық серіктестік екі елдің экономикалық қатынастарының негізі болып табылады, онда атом энергетикасы маңызды рөл атқарады. «Қазатомпром» ұлттық атом компаниясы және Жапонияның ірі компанияларының бірі Sumitomo Corporation бірлесіп «Summit Atom Rare Earth Company» (SARECO) бірлескен кәсіпорнын құру туралы келісімге қол қойды. Жоба сирек кездесетін металдарды, негізінен Шығыс Қазақстандағы пайдалы қазбалар кен орындарын өндіруге және өңдеуге арналған кеніш пен байыту кешенін салуды көздейді (Rakhimov, 2014: 80).

2019 жылдың 1 қазанында Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапхана-сында «Сіз бағалайтынның бәрі – ядролық қарудан азат әлем үшін» халықаралық көшпелі көрмесінің салтанатты тұсаукесері өтті. Іс-шараны Жапониядағы Қазақстан Республикасы елшілігінің қолдауымен Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президенті – Елбасы кітапханасы, «Soka Gakkai International» (SGI), Ядролық қаруды жоюды қолдайтын Халықаралық компания (ICAN) ұйымдастырды. Көрменің ашылу салтанатында сөз алған Жапонияның Қазақстандағы Төтенше және Өкілетті Елшісі Тацукихо Касаи «Атом бомбасынан зардап шеккен Жапония мен Қазақстанның тарихы ортақ» деп атап өткен болатын (<http://www.kisi.kz/index.php/kz/is-sharalar/2019-zhyl/3961-eksperty-kisi-prinyali-uchastie-v-tseremonii-otkrytiya-mezhdunarodnoj-peredvizhnoj-vystavki-vse-cto-vy-tsenite-za-mir-svobodnyj-ot-yadernogo-oruzhiya-2>).

2019 жылғы 2 қазанда ҚР Президентінің жанындағы Қазақстан стратегиялық зерттеулер институтын-да бейбітшілікті қорғау, білім және мәдениет саласында қызмет атқаратын Сока

Гаккай Интернэшнл (Жапония) халықаралық ұйымының делегациясымен сараптамалық кездесу өтті. Іс-шараға қатысушылар Еуразия құрлығындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету, ядролық қарусыздану және таратпау, сондай-ақ Орталық Азия+Жапония диалогтық алаңы аясындағы көпжақты ынтымақтастық саласындағы елдердің өзара іс-қимылын нығайтудың маңыздылығын атап өтті. Кездесу қорытындысы бойынша тараптар ҚР Президенті жанындағы ҚСЗИ мен Сока Гаккай Интернэшнл халықаралық ұйымы арасындағы әріптестікті одан әрі дамытуға бейілділігін растады (<http://www.kisi.kz/index.php/kz/is-sharalar/2019-zhyl/3968-r-prezidentini-zhanynda-y-szi-da-soka-gakkaj-interneshnl-delegatsiyasymen-kezdesu-tti>).

### **Қорытынды**

Қорытындылай айтқанда Жапония мен Қазақстан Республикасы арасындағы дипломатиялық, саяси байланыстардың орнауы еліміздің тәуелсіздік алуымен басталып, әр кезеңде жаңа қарқында дамып отырды. Жапонияның Орта Азия, оның ішінде Қазақстанға қатысты саясаты оның соғыстан кейінгі жалпы сыртқы саясатындағы азияшылдық бағытымен үндеседі. Сонымен қатар, Азияның экономикалық дамуында жетекші рөл атқару, бейбітшілік пен тұрақтылықты сақтау, өзара түсіністік қатынастарын орнату ниетіне негізделеді. Жапонияның Қазақстанға қатысты саясатының негізінде еліміздегі нарықтық экономиканы одан әрі ілгерілету, халықтың әл-ауқатын жақсартуға бағытталған өзіндік күш-жігерді қол-дау, адам ресурстарын дамыту жатыр. Бұл «Еуразиялық дипломатия» ресми диалогының бағдарлама-сынан, ДРК-ң негізгі саясатынан анық байқалады. Екі ел арасындағы өзара ынтымақтастықта экономика саласындағы байланыс ерекше орын алады, бұған дипломатиялық қарым-қатынастың дамуы барысында екі елден келген билік өкілдерінің негізінен осы сала қызметкерлері екендігінен байқаймыз. Дегенмен экономика саласындағы ынтымақтастық айтарлықтай нәтиже берді деп айтуға әлі ерте. Себебі Қазақстан-ның энергетикалық ресурстары мен Жапонияның экономикалық және технологиялық даму деңгейін ескерсек, әлі де бар мүмкіндіктің толыққанды пайдаланылмай отырғандығын көруге болады. Бұл тұста тежеуіш болып отырған мәселелерді бөлек қарастырған орынды болар. Қазақстанның экономикалық дамуына Жапонияның қосқан үлесі еліміздің әлеуетінің асып, ЕЭЫДҰ донорлары қатарына қосылғанына дейін өте қарқынды қаржылай көмек көрсетуі арқылы жүзеге асып келді.

Екі елдің ынтымақтастығын бекітетін тағы бір мәселе – ядролық қарусыздандыру, бейбітшілікті қол-дау. Бұл тұста тарихы ортақ Семей, Хиросима, Нагасаки қалаларының медицина саласындағы байла-ныстары да маңызды рөл ойнайды.

Жалпы алғанда екі мемлекет арасындағы байланыстың орнап дамуына жиырма жылдан астам уақыт өткенімен, екі жақтан да белсенділіктің әлі де болса қажетті деңгейде болмай тұрғанын байқаймыз.

### *Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:*

1. Уразбаева Ф.П. (2008) *Қазақстан-Жапон қатынастары (1992-2007): тарих ғыл. канд. ғылыми дәреж. алу үшін дайынд. диссертация, 140 б.*
2. Дүйсебаев О. (2002) *Казахстан и Япония: сотрудничество в области социальной жизни и культуры //Информационно-аналитический журнал Саясат, № 6 (июнь), с. 46-49.*
3. Дүйсебаев О.Б. (2002) *Политические аспекты казахстанско-японских отношений: диссер. на соис. учен. степ. канд. полит. наук, Алматы, 132 с.*
4. Sadykova R. (2013) *Japan's Policy towards the Countries of Central Asia. World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Humanities and Social Sciences, vol:7, no:8, pp. 2247-2249.*
5. Ашинова, Ж.; Темиргали С. (2018) *Формирование имиджа Японии в регионе Центральной Азии. Вестник КазНУ. Серия историческая, т. 90, № 3, стр. 153-159.*
6. Uyama T. (2003) "Japanese Policies in Relation to Kazakhstan: Is There a 'Strategy'?", in *Thinking Strategically. The Major Powers, Kazakhstan, and the Central Asian Nexus. Ed.by R. Legvold. The MIT Press, Cambridge (Mass.), London, pp. 165-186.*

7. Uyama T. (2008) *Japan's Diplomacy towards Central Asia in the Context of Japan's Asian Diplomacy and Japan-U.S. Relations* in Len C., Uyama T., Hirose T. eds. *Japan's Silk Road Diplomacy: Paving the Road Ahead*, Singapore, pp. 101-120
8. Hirata, K. (2001). *Cautious Proactivism and Reluctant Reactivism: Analyzing Japan's Foreign Policy toward Indochina* in Y. Sato and A. Miyashita (eds.), *Japan's Foreign Policy in Asia and the Pacific: Domestic Interests, American Pressure, and Regional Integration*. New York: St. Martin's Press. Retrieved from: <http://www.csun.edu/~kh246690/indochina.pdf>
9. Ministry of Foreign Affairs of Japan, "Policy Speech by Ms. Yoriko Kawaguchi, Minister for Foreign Affairs of Japan Joint Statement at the "Central Asia plus Japan" Dialogue/Foreign Ministers Meeting - Relations between Japan and Central Asia enter a New Era - (August 28, 2004) Retrieved from: <https://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/joint0408.pdf>
10. <http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/dvustoronnie-otnosenia>
11. <https://www.kz.emb-japan.go.jp/relations/index.htm>
12. <http://www.kisi.kz/index.php/ru/2007-god/880-kazakhstansko-yaponskoe-sotrudnichestvo-sostoyanie-i-perspektivy-materialy-mezhdunarodnogo-kruglogo-stola-5-dekabrya-2006-g-almaty-kisi-pri-prezidente-rk-2007-87s>
13. [https://www.kz.emb-japan.go.jp/itpr\\_ru/cooperation.html](https://www.kz.emb-japan.go.jp/itpr_ru/cooperation.html)
14. [https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryokuni/11\\_databook/pdfs/03-02.pdf](https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/shiryokuni/11_databook/pdfs/03-02.pdf)
15. <https://nationalbank.kz/?docid=523&switch=kazakh>
16. <https://www.mofa.go.jp/mofaj/gaiko/oda/files/000367699.pdf#page=155>
17. <http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/ekonomiceskoe-sotrudnicestvo>
18. <http://mfa.gov.kz/kz/tokyo/content-view/kulturno-gumanitarnoe-sotrudnicestvo>
19. Rakhimov M. (2014) *Central Asia and Japan: Bilateral and multilateral relations*. *Journal of Eurasian Studies*, vol. 5, pp.77-87.
20. <http://www.kisi.kz/index.php/kz/is-sharalar/2019-zhyl/3961-eksperty-kisi-prinyali-uchastie-v-tseremonii-otkrytiya-mezhdunarodnoj-peredvizhnoj-vystavki-vse-cto-vy-tsenite-za-mir-svobodnyj-ot-yadernogo-oruzhiya-2>
21. <http://www.kisi.kz/index.php/kz/is-sharalar/2019-zhyl/3968-r-prezidentini-zhanynda-y-szi-dasoka-gakkaj-interneshnl-delegatsiyasymen-kezdesu-tti>